

УДК 93/94

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРТИФІКАЦІЙНОГО БУДІВНИЦТВА ЗАМКІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (XV–XVI ст.)

Аносова В. С.

THE MAIN TRENDS OF FORTIFICATION CONSTRUCTION OF CASTLES IN WESTERN UKRAINE (XV–XVI centuries)

Anosova V. S.

В статті, на прикладі ряду замкових комплексів Західної України муроване будівництво яких датоване періодом XV–XVI століть, автором простежені основні тенденції, що були характерні в розбудові замків як об'єктів фортифікаційного значення. Висвітлені основні фактори, що сприяли поширенню кам'яного зодчества в будівництві стратегічно важливих об'єктів регіону.

Ключові слова: аркада, артилерія, бійниці, будівництво, вежі, війна, дерево, замок, Західна Україна, камінь, оборона, стратегія, укріплення, фортифікація, цегла.

Вступ. У XV–XVI століттях будівництво з каменю та цегли набуває все більшого поширення, але дерево залишається основним будівельним матеріалом. Основними причинами переходу до кам'яного будівництва фортифікації стали розвиток та поширення вогнепальної зброї, зростання турецької загрози в XV столітті і наступні за ним захопленням турками Константинополя у 1453 році, Кафи у 1454 році та кількома татарськими і турецькими нападами на Подільське, Руське і Волинське воєводства. Вже існуючі на той час фортифікаційні споруди піддавалися реконструкції та перебудові, а ті, що заново будували мали значні відмінності від оборонних споруд минулих часів. Прикладом нової фортифікації можуть слугувати замки в Олесько, Свіржі, Добромилі, в Острозі, Кам'янці – Подільським, Меджибожі, Чорткові та інших.

Постановка проблеми. З огляду на те, що замкові комплекси західноукраїнського регіону є свідомством багатовікової історії нашої країни та мають значний вплив на формування історичної самосвідомості українського народу, вважається доцільним більш детальне дослідження етапів будівництва замків в регіоні

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню давньоруських укріплених поселень, а також особливостей дерев'яних та кам'яних укріплень присвячені праці М. Бевза; А. Буніна та Т. Саварецької; Н. Вороніна; В. Довженка; В. Косточкіна; Н. Крадіна; А. Куза; М. Кучери; О. Мацюка; О. Оконченка; О. Пламенецької; С. Планишка; Л. Прибеги; П. Раппопорта; П. Сіреджука.

Регіональні особливості давньоруських міст, міст-фортець та їх укріплень розглядалися у працях П. Диренка; І. Качора; О. Мацюка; Р. Могитича; О. Оконченка; Б. Омельчука; Я. Пастернака; Р. Підставки; Л. Прибеги; В. Пшика; П. Раппопорта та В. Косточкіна; З. Федунківа.

Проблеми дослідження замкових комплексів, особливостей їх розташування та будівництва висвітлені в працях О. Берлача, О. Бойко та В. Слободяна, М. Буджака, В. Вечірського, А. Гоцинського, В. Грабовецького, І. Діда, О. Жукової, Г. Казакова, І. Качора, М. Каші, Е. Килимника, Ф. Ковальчука, Б. Колоска, О. Лесика, Г. Логвіна, Д. Лонкевича, Ю. Лукомського, М. Максим'юка, О. Мацюка та інших.

Мета. На прикладі ряду замкових комплексів муроване будівництво яких датується XV–XVI століттями простежити основні тенденції фортифікаційного будівництва в регіоні.

Матеріали і результати дослідження.

Олеський замок згадується в документах є одним з найдавніших оборонних споруд України. Перша письмова згадка про Олеський замок датується 1327 роком і пов'язана з правлінням галицько-волинського князя Юрія, один з синів якого, на думку істориків, звів споруду. Замок Олесько цікавий тим, що поєднував в собі функції фортифікаційної споруди та палацу. Відомо, що замок тут існував все на початку XIV століття і часто піддавався нападам

татар, які бажали заволодіти замком. Середину XIV століття можна охарактеризувати як час, коли відбувається перерозподіл сфер впливу на українських землях. Замок опинився на кордоні між Литвою та Польщею, саме тому битви за Олеський замок мали важливе стратегічне значення і давав переможецю ключ до Червоної Русі (давня назва Галичини) та Волині. У 1340 році замок переходить у володіння литовського князя Любарта. З цього часу починається новий період володарями замку стають Король Казимир Великий, рід Яна з Сенни, нащадки якого почали називатися Олеськими; Кам'янецькі, Жолкевські, Гербурти, Даниловичі, Конєцпольські, Жевуські та інші.

Станіслав Жолкевський відбудував замок після татарської навали. Пізніше Іван Данилович - представник давньоруського шляхетського роду Даниловичів, магнат та державний діяч Речі Посполитої, дід майбутнього короля Яна III Собеського, перебудував середньовічний замок, де тепер переважали житлові функції будівлі. Для цього спеціально був запрошений архітектор з Італії, який перетворив колишню фортифікаційну споруду на ренесансний палац. На кошти жителів навколишніх сіл тут утримували костел, були відкриті перші школа і лікарня. Магнат підтримував добрі стосунки з козацтвом і був представником королівських інтересів в Запорізькій Січі. Батько відомого українського гетьмана Богдана Хмельницького - Михайло Хміль був на службі в Даниловича. У зв'язку з цим Богдан провів в Олеському замку значну частину свого життя. За часів правління Яна III Собеського, замок отримує статус королівської резиденції. Дружина короля Марія Казимира Луїза Гранж д'Аркйон особисто опікувалася замком і займалася його оформленням [8].

Унікальний за формою, овальний в плані замок має два крила — західне і східне, що поєднуються триповерховою в'їзною вежею і прибудованим до неї двоповерховим корпусом. В'їзну браму прикрашає масивний барельєф із портретами польських королів, символічними постатями та химерами. Довкола фортеці розкинувся надзвичайно красивий пейзажний парк, алеї якого прикрашають скульптури сучасних скульпторів. Поблизу замку збереглися монастирські будівлі капуцинів, які датовані 1737 роком і є відображенням класичної архітектури бароко, в центрі яких розташований костел, до якого прибудовані монастирські келії з глухими двориками і триметровим парканом [10].

Замковий комплекс в Острозі поєднував в собі оборонні функції, церкву та обнесене стіною місто. Перша згадка про місто Острог датується 1100 роком. В Іпатіївському літописі зустрічаються побіжні згадки про місто при описі Острозького замку. Перші укріплення міста були знищені приблизно у 1241 році. У XIV столітті князь Данило Острозький відновив знищені оборонні споруди, побудував вежу-донжон, яку зараз називають Кам'яною. У подальші віки зазначена оборонна споруда піддавалася

змінам та перебудовам. Протягом XIV-XVI століть був родовим гніздом князів Острозьких - найбагатших магнатів Речі Посполитої того часу. Розквіт замку припав на час володіння Костянтина Івановича Острозького. Протягом століть замок неодноразово перебудовувався і модернізувався. В даний час ансамбль замку становлять Вежа Мурована (XIV століття), Кругла вежа (XVI століття), Богоявленський собор (XV-XVI століття), надбрамна дзвіниця (1905 рік) і фрагменти стін. Богоявленська церква була побудована близько 1521 року, тривалий час лежала в руїнах та була відновлена лише в XIX столітті. Храм також виконував роль оборонної споруди. У його нижній частині є бійниці, а у верхній - уступ для вартових. Ширина стін сягає 3 метрів. Чотирикутні та округлі вежі багато декоровані, частиною замкових стін пристосованих для оборони є одна із стін церкви, укріплена та потовщена, в ній добре збереглися амбразури для стрільби. Дім під назвою «Мурований» прямокутної форми триповерховий с підвалом також призначений для оборони, має потовщені стіни до будинку примикає вежа та церква [5].

На території сучасного міста Острог, окрім замку збереглися кілька фрагментів міських укріплень. До них відноситься Луцька надбрамна вежа і Татарська надбрамна вежа. Обидві вежі були побудовані у другій половині XV початку XVI століть. Триярусні в плані споруди представляють собою поєднання овалу з прямокутником. Татарська вежа збереглася гірше, втрачена значна частина еліптичної частини будівлі [3].

Замок в Кам'янець-Подільським розташований у закруті річки Смотрич. Розташований на обриві півострова утвореного річкою, замок був надійно захищений з усіх сторін і мав важливе стратегічне значення. Завдяки цьому Кам'янець став столицею краю і «крайнім бастионом християнства», що робило його бажаним об'єктом для багатьох країн. Спочатку замок підпадав під володіння Литви (в цей час і був побудований), пізніше Польщі, Османської та Російської імперій. За деякими історичними даними, фортеця існувала вже в X столітті. Спочатку це була давньоруська дерев'яна фортеця. Хоча заснування фортеці проходило ще в дописемний період історії, ця місцевість була заселена ще за часів Київської Русі, назва Кам'янець-Подільський вперше згадується в 1374 році в історичних записах. Кам'яний замок був побудований литовськими княжичами з роду Коріатовичів. За час свого існування фортеця зазнала незліченних змін і сьогодні неможливо відтворити її первісний вигляд

У XV столітті Кам'янець-Подільський стає важливим оборонним пунктом Речі Посполитої, дерев'яну фортецю замінили на кам'яну. Замок є неправильної в плані форми, майже всі його вежі циліндричної форми і лише Чорна вежа - п'ятикутна та Кармелюкова вежа чотирикутна, яка на рівні третього ярусу переходить у восьмикутник. Усі вежі замку були поштукатурені. Замкові укріплення будувалися та посилювалися протягом XV-XVII століть [13].

Замок в Меджибожі є яскравим прикладом перехідного типу від фортифікаційних споруд до замків-палаців. Перша згадка про місто датується 1146 роком, коли поселення згадується під назвою Межибоже в Іпатіївському літописі. Джерела повідомляють, що в XIII столітті Меджибіж мав дерев'яну фортецю, яку оточували земляні вали. У 1241 році її було знищено під час боротьби Данила Галицького з монголо-татарами. Після перемоги литовського князя Ольгерда над монголо-татарами Меджибіж входить до складу Великого князівства Литовського. В той час ставленики Ольгерда брати Коріатовичі відбудовують та розширюють замок. Оскільки твердиня розташовувалась на перехресті Чорного і Кучманського шляхів, то в той час фортеця була одним з основних оборонних форпостів для навколишніх земель. Перша згадка про Меджибізький замок датується 1362 роком. У тому ж році князі Коріатовичі розпочали будівництво фортеці. В подальші століття кожний володар розширював і укріплював споруду на власний розсуд, що було необхідним з точки зору оборони від набігів татар [9].

Замок розташовано на мисі між річками Південний Буг и Бужок. Фортеця має досить вільну забудову, має чотири вежі: п'ятикутна вежа захищає в'їзну браму, з півночі – восьмикутна вежа, південна частина замку захищена рікою Буг, тому має лише дві кутові вежі з яких східна вежа значних розмірів і має своєрідну конфігурацію. Східна вежа в плані має вигляд ромбу, який назовні видається загостреною стороною, до зовнішніх стін східної вежі приликають чотири округлі вежі по дві з кожної сторони. В середині замкового двору збудовано каплицю, біля стін – житлові корпуси, на фоні яких яскраво вирізняються два палаци. Така забудова є не типовою для фортифікаційних споруд того часу і не зустрічається серед замків [7].

У XV столітті замок в Меджибожі переходить до польських королівських володінь. Дослідники вважають, що саме в цей час з'явилися перші кам'яні укріплення. Стрімкий розвиток замку розпочався у XVI столітті, коли у 1540 році фортеця відійшла у володіння коронного гетьмана Миколи Сенявського. В зазначений період твердиня набула готико-ренесансних рис, на замковому подвір'ї з'явився двоповерховий палац. За часів володіння замком роду Синявських ці землі мало не щороку зазнавали татарських нападів, проте дуже рідко нападники зважувались на штурм фортеці.

В роки польсько-козацьких війн замком по чергово володіли козаки, поляки і татари. У 1672 році за Бучацьким договором твердиню передали у володіння туркам. У 1726 році Меджибіж стає власністю родини Чарторийських, які володіли замком до 1831 року. Пізніше, після польського повстання, твердиня перейшла в підпорядкування російського царського уряду. З того часу тут розмішувались військові частини. В середині XIX століття замкові стіни покрили білим вапняним розчином, що дало твердині нову назву - Білий Лебідь [12].

Розвиток оборонного будівництва можна простежити на прикладі замку в Бережанах, побудованому в 1534-1554 роках на острові річки Золота Липа, що робило його зовсім не приступним.

Перша письмова згадка про Бережани відноситься до 1375 році. У 1530 польський король Сигізмунд I дозволив коронному хорунжому Миколі Сенявському, що володів цією місцевістю, на місці невеликого поселення заснувати місто з Магдебурзьким правом. У 1534 році на острові, оточеному річкою Золота Липа було закладено замок з тесаного каменю, будівництво замку було завершено в 1554 році. Твердиня стала родовою резиденцією роду Сенявських. Пізніше, у 1620 році було побудовано з тесаного каменю костел, який був укріплений стінами з бійницями. З того часу набіги татар значно зрідли. У 1630 році в зв'язку з розростанням міста стінами були обнесені Нове місто і частина Адамівки, а в замку був збудовано арсенал.

З огляду на характер забудови та архітектурні деталі сучасні дослідники приходять до висновку, що замок будували місцеві майстри. Перш за все було зведено стіни з огороднями, що характерно для фортифікаційних споруд більш ранньої епохи, пізніше замість огородей по периметру стін було збудовано п'ять корпусів, зовнішні стіни корпусів мають бійниці, а внутрішні – великі вікна і великі двоюрисні аркади - галереї. Стіни замку різної товщини: з північної - 2 метри, а з південно-західної – 6 метрів. По кутах замку зведено чотири великі вежі, чотирикутна, кругла, квадратна та багатогранна [4].

У Добромилі на високій горі розташований замок, будівництво якого датується XVI століттям. Вперше це поселення згадується як село у 1374 році, коли князь Владислав Опольський надав родові Гербуртів маєтки по річках Вирві і Стрв'язку, серед яких був і Добромиль. Близько 1450 року львівський ловчий Микола Гербурт побудував на Сліпій горі біля Добромиля дерев'яний замок. Будівля замку згоріла під час нападу татар у 1497 році. Будівництво мурованого замку почав Станіслав Гербурт у 1566 році після того, як польський король Сигізмунд II Август надав місту Добромилю магдебурзьке право [11].

Споруда замку розташована на високій крутій горі - 556 метрів над рівнем моря, яка є одним із відрогів Бескидів. В плані фортеця мала овальну в плані форму, повторюючи обриси гори. «В композиції сооруження доминирует масса надвратной восьмиугольной четырехъярусной башни, которая завершается аркадой». Вежу із бійницями і прямокутними віконними отворами завершує аттик з декоративною аркадою, який почали широко застосовувати в оборонних спорудах приблизно з XVI століття [3].

У 1614 році Ян Щасний Гербурт завершив і перебудував твердиню, надавши їй ренесансного вигляду.

З XVIII століття твердиня втрачає своє значення і поступово перетворюється в руїни. На відміну

від багатьох замків палацового типу Добромильський комплекс мав винятково оборонні функції, а його житлові корпуси, як зазначалося вище, використовувались лише для тимчасового мешкання.

Замок в Чорткові споруджено у XVI столітті, в плані представляє собою п'ятикутник з вежами, що є прикладом перехідного типу фортифікаційних споруд. Навколо двору розміщено корпуси та господарські будови. Характерним для цього типу є бійниці на зовнішніх стінах, внутрішні великі вікна і аркади галерей. Навідміну від більшості фортифікаційних споруд замок розташований не на горі, а під горою. Таке дивне розташування під горою *Вигнанка* на лівому березі річки *Серет* мало негативні наслідки з точки зору обороноздатності фортеці - твердиня щоразу піддавалася ворожій навалі і була захоплена.

Перші дерев'яні укріплення в Чорткові наприкінці XIV столітті звів перший власник поселення - Єжи Чартковський. Кам'яний замок в 1610 році почав будувати шляхтич Станіслав Гольський, частиною володінь якого у 1597 році став Чортків. Новий власник реконструював старі укріплення і звів у замковому дворі ренесансний палац з аркадними галереями.

У 1648 та 1649 роках замок двічі брали штурмом козацькі полки. В ході польсько-турецької війни у 1672 році твердиню оволоділи турки і тримали до 1683 року. В самому замку була резиденція субпаші Подільського пашалику.

В кінці XVII століття представники роду Потоцьких, яким на той момент вже належав Чортків, відновили замок. Останні приватні власники - Садовські, наприкінці XIX - початку XX століття використовували замок як складські приміщення. До сьогодні замок зберігся завдяки тому, що у 20-х роках XX століття Подільським туристично-краєзнавчим товариством була проведена його наукова консервація. В період радянської влади та на початку незалежності на території замкового комплексу розташовувалась заправна газова станція [16].

Поселення Коливань згадується у «Повісті временних літ з XII століття. Серед наукової спільноти маються певні сумніви, стосовно того, чи про цей населений пункт йдеться мова у вищезгаданому джерелі. Офіційною датою заснування поселення вважається 1458 рік. Кам'яні укріплення замку з'явилися за часів володіння роду Чарторійських, представники якого володіли цими землями протягом чотирьохсот років.

Кам'яний замок князів Чарторійських в Клевані побудовано у XV столітті. Михайло Чарторійський отримав Клевань за грамотою від Великого князя Литовського Свидригайла, яка до 1914 року зберігалась у клеванському храмі. У 1475 році Чарторійський на місці спустошеного замковища розпочав забудову, яку завершує вже його син - Федір. Замок розташований на пагорбі річки Стубли і був оточений глибокими ровами. В плані будівля

повторює риси існуючого раніше дерев'яного замку. Біля в'їзду у замок височить велика п'ятикутна вежа, товщина стін якої сягає чотирьох метрів, інша, також п'ятикутна вежа розташована в протилежній частині замку, по периметру замкових стін розбудовано двоповерхові житлові будинки. Неподалік від замку розташована церква XVIII століття з дзвіницею, та великий костел [14].

Замок в Квасові має статусу одного з найбільш ранніх кам'яних фортифікаційних об'єктів не лише Закарпаття, а й України в цілому. Починаючи з XI століття, південно-західні закарпатські землі були включені до складу Угорського королівства, і на території нових володінь корони активізується будівництво форпостів. Питання про час заснування замку до сьогодні залишається відкритим. На основі аналізу замкових руїн та згадок в письмових джерелах, деякі дослідники вважають, що час зведення замку припав на XII-XIII століття. Замок контролював вихід із Боржавської долини. Це було типове для свого часу «гніздо» приватного феодала, що не грає загальнодержавної стратегічної ролі.

Твердиня розташована на скелі яка здіймається на 15 метрів зі сторони річки Боржава. Замок представляє собою невеличку трикутну в плані споруду, стіни якої побудовані з каменю та цегли і мають товщину близько півтора метри. Матеріалом для будівництва укріплень став необроблений камінь. Виявлені в кам'яній кладці вкраплення цегли, ймовірно, належать до більш пізнього часу, цеглою могли доповнити первісну кладку в ході чергового ремонту замку. Можливо, на першому етапі будівництва, в разі якщо версія про будівництво замку в XII - XIII століттях, першою була зведена вежа-донжон - найбільш давня споруда замкового комплексу. Це кругла в плані споруда з діаметром близько дванадцяти метрів і стінами двометрової товщини в південно-західній частині замчища. Квасівський замок був невеликим укріпленням - його найдовша (південно-східна) стіна була завдовжки близько сорока метрів, а дві інші сторони замкового трикутника були довжиною приблизно тридцять метрів. Площа центральної частини замку сягала 450 квадратних метрів .

Згадка про стан замку на 1889 рік зустрічається у газеті «Берег», де наводиться опис Замку у селі Квасові. Автор статті, журналіст Бейла Лукач, разом з художником Степаном Гогучи відвідали замок, зробивши дуже цінний опис його будівель та стану. Бейла зазначив, що перший поверх замку зберігся майже повністю, в його стінах були прорізані вікна, закриті металевими ґратами, а дахи були перекриті гонтом. На замковому дворі вони знайшли напівзруйнований колодязь з кам'яним дахом. На колодязі була висічена дата «1794» - ймовірно, дата останнього ремонту. Художник Степан Гогучи мав замалювати замок для «Ілюстрованого календаря Березької жупи», але про долю його малюнків поки нічого не відомо [10].

Замок в селі Пневі відноситься до XVI століття, збудований на високому пагорбі на річці Бистриця. Споруду зведено з цегли та вапняку. Замок чотирикутний в плані укріплений по кутах чотирма вежами – округлими та шестигранними. До замку можна було потрапити лише через міст яким було перекинуто через рів. Потужний оборонний Пнівський замок зведений в передгір'ях Карпат в кінці XVI століття на древньому транскарпатському торговельному шляху з Галичини в Угорщину. Служив резиденцією магнатам польського (за іншими даними – угорського чи молдавського) роду Куропатів. Виконував роль митного пункту. П'ятигранна споруда з чотирма кутовими і однією надбрамною вежами, була свого часу наймогутнішою фортецею Прикарпаття. У центрі розташовувався житловий палац Куропатів. Через своє розташування та укріплення ровом замок вважався найбільш укріпленим на той час в Україні. Після завершення Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького власникам довелося відновлювати замок з руїн, та незабаром він втратив значення і прийшов в занепад. У XIX і XX століттях були спроби реставрувати замок, але обидва рази роботи були призупинені на невизначений термін [8].

Замок в Токах було побудована українськими князичами Збараськими в кінці XVI століття. За типом побудови замок схожий з замком в Зінькові, але «его башни наклонены в середину и кажутся более массивными. Башни замка в Зинькове как бы вырастают из подножия скал и выглядят более величественно». Токівський замок, побудований на високому кам'яному острові. Побудований в кінці XVI століття на кошти брацлавського воєводи Януша Збараського і мав стримувати набіги татар. Замок мав форму неправильного трикутника з вежами по кутах. Потрапити до фортеці можна було лише через підйомний міст, який охороняла надбрамна вежа. Історики припускають, що раніше замок в Токах стояв на острові посеред річки Збруч і успішно стримувала ворожі набіги. Згодом річка змінила своє русло. Зараз фортеця стоїть на півострові, який з трьох сторін оточений озером. У 1648 році твердиню захопили і розграбували козаки. У 1675 році замок у Токах зруйнували турки. Пізніше, у першій половині XVIII замок було відбудовано, до кінця століття твердиня виконувала суто оборонні функції. Коли Токівський замок втратив своє оборонне значення, його почали потроху розбирати. Особливо фортеця постраждала під час Першої світової війни: її стали розбирати для будівництва дороги [13].

Сутковецький замок розташовано на краю нагір'я, його двір оточували товсті стіни з чотирма вежами по кутах. На сьогодні - це єдина збережена оборонна вежа укріпленої резиденції роду Сутковецьких (Сутківських). Будівництво регулярного баштового замку було розпочато в XV столітті, на основі укріпленого кам'яною стіною городища XIV століття. Він став опорною точкою південної оборонної лінії на Кучманському шляху - одному з шляхів вто-

ргнення татар. Прямокутний в плані замок мав 4 кутові вежі, вхід здійснювався через надбрамну вежу, від якої перекидався підйомний міст через рів. У 1567 році споруда сильно постраждала під час одного з татарських штурмів. У 1623 році новий господар винницький староста Олександр Балабан провів реконструкцію, але до кінця XVII століття замок втратив оборонне значення і почав поступово руйнуватися. До наших днів збереглася п'ятигранна східна вежа, фрагменти стін і валів. Навпроти замку в XV столітті збудовано церков-фортецю, яка була класичним взірцем храму оборонного типу. Будівля церкви має два поверхи, кожен з яких призначений і пристосований до оборони, сама будівля укріплена чотирма вежами і завдяки цьому нагадує невеличкий замок [6].

Висновки. Таким чином, зрозуміло, що XV-XVI століття є перехідним етапом в історії замкового будівництва на теренах Західної України. Поширення мурованого будівництва фортифікаційних споруд викликане стратегічним значенням регіону, як наслідок – постійною загрозою нападу ворогів та поширенням вогнепальної зброї. На прикладі ряду замкових комплексів, будівництво яких датується означеним проміжком часу, простежені основні тенденції будівництва фортифікаційних споруд, а саме замкових комплексів. Варто зазначити, що цей час замкові комплекси вже відокремились від загальної системи фортифікації міста і поступово набувають рис, які були характерні для замків Західної Європи - де замок був власністю феодала і був призначений для захисту його родини та сюзеренів.

Л і т е р а т у р а

1. Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии // Труды XI АС. – Москва, 1901., Т.1. – с 1-133.
2. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. – Київ, 1982. – 267 с.
3. Барсов Н.П. Очерки русской исторической географии. – Варшава, 1885. – С.10-179.
4. Яковлев В. В. История крепостей. – Москва: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 2000. – 400 с., ил.
5. Щербатюк В. Історія регіонів України: Лисянщина. К.: Логос, 2002. 427 с.
6. Чортківський замок - Замки і храми України. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.castles.com.ua/chortkiv-zamok.html>
7. Федунків З. Еволюція оборонительних сооружений бастионных регулярных замков Западной Украины / З. Б. Федунків // Вопросы истории фортификации. – 2015. – № 5. – С. 15-28.
8. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Т. 7 / ред.: Я. Ісаєвич; НАН України. Ін-т українознав. ім. І.Крип'якевича. - Л., 2000. - 602 с.
9. Трубочанінов С. Країна замків і фортець / С. Трубочанінов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. – 54 с.
10. Троневиц П. О. Волинь в сутінках української історії XIV - XVI ст. / П. О. Троневиц. - Луцьк: Християн. життя, 2003. - 110 с.

11. Федунків З. Фортеці, замки та інкастельовані споруди Прикарпаття на картах Гійома Левассера Боплана // Военна історія України. Галичина та Закарпаття. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної заочної конференції 5-6 червня 2014 р. – Київ, 2014. – С. 69-75.
12. Собчук В. Д. Замки князів Несвіцьких та похідних від них князів Збаразьких, Вишневецьких і Порицьких на Волині (XV - перша половина XVII ст.) / В. Д. Собчук // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". - 2006. - № 571. - С. 134-143. - Бібліогр.: 39 назв. - укр.
13. Пшик В. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII-XVIII ст. Каталог-інформатор / В. Пшик. – Львів, 2008. – 358 с.
14. Раппопорт П. А. Вольские башни / П. А. Раппопорт // Материалы и исследования по археологии СССР. – № 31. – Москва, 1952. – С. 202-231.- 265 с.
15. Пустиннікова І. С. Середньовічні замки Європи. Ілюстрована енциклопедія / Пустиннікова І. С., Безпалова Н. Ю. – Харків : «Mikko-Servis», 2010. – 160 с.
16. Прибєга Л. В. Замки та фортеці / Л. В. Прибєга. – Київ : «Мистецтво», 2007. – 352 с.

Reference

1. Antonovych V.B. Arхеology cheskaya karta Volynskoy guberniy // Trudy XI AS. – Moskva, 1901., T.1. – s 1-133.
2. Arхеologichni pam'yatky Pry'karpattya i Voly'ni rann'oslov'yans'kogo i davn'orus'kogo periodiv. – Ky'yiv, 1982. – 267 s.
3. Barsov N.P. Ocherky russkoj y'story'cheskoj geografyy. – Varshava, 1885. – S.10-179.
4. Yakovlev V. V. Y'story'ya krepostej. – Moskva: OOO «Fy'rma «Y'zdatel'stvo AST», 2000. – 400 s., y'l.
5. Shherbatyuk V. Istoriya regioniv Ukrayiny': Ly'syanshhy'na. K.: Logos, 2002. 427 s.
6. Chortkivs'ky'j zamok - Zamky' i xramy' Ukrayiny'. [Elektronny'j resurs] // Rezhy'm dostupu: <https://www.castles.com.ua/chortkiv-zamok.html>
7. Fedunky'v Z. Эволюция оборонительных сооружений бастионных регулярных замков Западной Украины / Z. B. Fedunky'v // Voprosy y'story'y' forty'fy'kacy'y'. – 2015. – # 5. – S. 15-28.
8. Ukrayina: kul'turna spadshhy'na, nacional'na svidomist', derzhavnist'. T. 7 / red.: Ya. Isayevy'ch; NAN Ukrayiny'. In-t ukrayinoznnav. im. I.Kry'p'yakevy'cha. - L., 2000. - 602 s.
9. Trubchaninov S. Krayina zamkiv i fortecz' / S. Trubchaninov. – Kam'yanecz'-Podil's'ky'j: Oiyum, 2007. – 54 s.
10. Tronevy'ch P. O. Voly'n' v sutinkax ukrayins'koyi istoriyi XIV - XVI st. / P. O. Tronevy'ch. - Lucz'k: Xry'sty'yan. zhy'ttya, 2003. - 110 c.
11. Fedunkiv Z. Forteci, zamky' ta inkastel'ovani sporudy' Pry'karpattya na kartax Gijoma Levassera Boplana // Voyenna istoriya Ukrayiny'. Galy'chy'na ta Zakarpattya. Naukovy'j zbirny'k. Materialy' Vseukrayins'koyi nau-

- kovoyi vijs'kovo-istory'chnoyi zaochnoyi konferenciyi 5-6 chervnya 2014 r. – Ky'yiv, 2014. – S. 69-75.
12. Sobchuk V. D. Zamky' knyaziv Nesviz'ky'x ta poxidny'x vid ny'x knyaziv Zbaraz'ky'x, Vy'shnevecz'ky'x i Pory'cz'ky'x na Voly'ni (XV - persha polovy'na XVII st.) / V. D. Sobchuk // Visn. Nacz. un-tu "L'viv. politexnika". - 2006. - # 571. - S. 134-143. - Bibliogr.: 39 nazv. - ukr.
13. Pshy'k V. Ukripleni mista, zamky', oboronni dvory' ta inkastel'ovani sakral'ni sporudy' L'vivshhy'ny' XIII-XVIII st. Katalog-informator / V. Pshy'k. – L'viv, 2008. – 358 s.
14. Rappoport P. A. Volynsky'e bashny' / P. A. Rappoport // Matery'aly y' y'ssledovany'ya po arхеology'y' SSSR. – # 31. – Moskva, 1952. – S. 202-231.- 265 s.
15. Pusty'nnikova I. S. Seredn'ovichni zamky' Yevropy'. Il'yustrovana ency'klopediya / Pusty'nnikova I. S., Bezpalova N. Yu. – Xarkiv : «Mikko-Servis», 2010. – 160 s.
16. Pry'byega L. V. Zamky' ta forteci / L. V. Pry'byega. – Ky'yiv : «My'stecztv», 2007. – 352 s.

Аносова В.С. Основные тенденции фортификационного строительства замков Западной Украины (XV-XVI вв.)

В статье, на примере ряда замковых комплексов Западной Украины, каменное строительство которых датируется периодом XV-XVI веков, автором прослежены основные тенденции, которые были характерны для строительства замков как объектов фортификационного значения. Обозначены основные факторы, способствовавшие распространению каменного зодчества в строительстве стратегически важных объектов региона.

Ключевые слова: аркада, артиллерия, бойницы, строительство, башни, война, дерево, замок, Западная Украина, камень, оборона, стратегия, укрепления, фортификация, кирпич.

Anosova V.S. The main trends of fortification construction of castles in Western Ukraine (XV-XVI centuries)

In the article, for example of a number of castle complexes in Western Ukraine, the stone construction of which dates from the XV-XVI centuries, the author traces the main trends that were characteristic of the construction of castles as objects of fortification value. The main factors that contributed to the spread of stone architecture in the construction of strategically important objects in the region were identified.

Keywords: arcade, artillery, building, towers, war, tree, castle, Western Ukraine, stone, defense, strategy, fortifications, fortification, brick.

Аносова В. С. – асистент кафедри історії та археології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, e-mail: anosovaV91@gmail.com

Рецензент: д.і.н., проф **Довжук І.В.**

Стаття подана 29.09.2018.